

Marian Marek Drozdowski

"Historycy i politycy warszawscy
1900-1950", Witold Kamieniecki,
Wrocław 1992 : [recenzja]

Palestra 38/3-4(435-436), 137-142

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ Witold Kamieniecki:

Historycy i politycy warszawscy 1900–1950

Wrocław 1992 r.

Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum.

Do druku przygotował i słowem wstępnym

od Wydawcy opatrzył Adolf Juzwenko

Witold Kamieniecki, autor zbioru szkiców pieczołowicie wydanych przez Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, urodził się w Warszawie 9 marca 1883 roku. Świadectwo dojrzałości uzyskał w Baku w 1902 roku, a doktorat na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1906 roku. Jako historyk specjalizował się w historii stosunków społeczno-prawnych Litwy. Był on aktywnym działaczem Towarzystwa Miłośników Historii, Komitetu Kasy im. Mianowskiego, Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz Komisji Historycznej i Geograficznej Akademii Umiejętności. W 1917 roku został wicedyrektorem Departamentu Politycznego w Tymczasowej Radzie Stanu, kierując wspólnie z Eustachym Sapiehą Komitetem Litewskim przy tej Radzie.

W II RP był posłem do Sejmu Ustawodawczego i członkiem Sejmowej Komisji Konstytucyjnej. W kwietniu 1919 roku uczestniczył w rozmowach polsko-litewskich, a w latach 1920–1921 był chargé d'affaires na Łotwie oraz członkiem polskiej delegacji na konferencję pokojową w Rydze. Później współpracował politycznie z Marianem Zyndramem-Kościałkowskim, Tadeuszem Hołówką i Wacławem Grzybowskiem. Od roku 1928 był senatorem Senatu II kadencji z listy Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem. Jako zdecydowany piłsudczyk Kamieniecki propagował federacyjny program polityki wschodniej. W 1929 roku opublikował szeroko dyskutowaną broszurę *Idea Jagiellońska*. W 1928 roku Kamieniecki habilitował się na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie. Tutaj w latach 1932–1937 prowadził wykłady na Studium Dyplomatycznym, a w roku 1938 został dyrektorem Biblioteki Krasieńskich. Drugą wojnę światową spędził we własnym folwarku w Barokowie pod Łochowem.

Wśród jego ważniejszych prac wyróżnić należy: *Rozwój własności na Litwie przed pierwszym Statutem Litewskim* (1914), *Geneza państwa litewskiego* (1915), *Litwa a Konstytucja 3 Maja* (1917), *Państwo litewskie w XV wieku* (1918), *Polska nad Bałtykiem* (1930), *Spółczesność litewska w XV wieku* (1947), *O metodzie porównawczej w historii* (1948).

Zmarł 9 marca 1964 roku w Łodzi. Jak pisze doktor Adolf Juzwenko: „W komunistycznym państwie nie było dla takich miejsca w życiu publicznym”. W zbiorze biogramów Kamieniecki pisze o ludziach bliskich mu ideowo, nie ukrywając ich słabostek i śmieszności. Wśród książąt-polityków autor zetknął się ze Zdzisławem Lubomirskim, Januszem Radziwiłłem, Eustachym Sapiehą, Sewerynem Czetwertyńskim. Reprezentując różne indywidualności i orientacje polityczne, często spotykali się oni w Klubie Myśliwskim.

Najstarszy z książąt, **Zdzisław Lubomirski** (1865–1943) urodził się na wygnaniu, w głębi Rosji. Młodość spędził w Warszawie. Umiał korzystać z życia, chętnie grał w karty, romansował i polował. Ożenił się z Julią Branicką, córką Władysława Branickiego ze Stawiszcz. U księcia, w na pół wiejskiej rezydencji na Frascati, powstał pod koniec XIX stulecia salon inteligencji warszawskiej. W 1914 roku stanął na czele Komitetu Obywatelskiego, a 5 sierpnia 1915 roku przejął funkcje prezydenta miasta.

„W 1916 roku odmówił udziału w Tymczasowej Radzie Stanu, zachowując wobec niej stanowisko krytyczne. Natomiast w 1917 roku przyjął razem z arcybiskupem Kakowskim i Józefem Ostrowskim nominację na członka Rady Regencyjnej, prowizorycznej głowy powstającego państwa polskiego”.

Po latach rozgoryczenia przejmując w 1928 roku funkcję senatora z listy BBWR, kierując komisją spraw zagranicznych.

Krytycznie ocenił politykę wewnętrzną gabinetów pułkownikowskich i politykę zagraniczną Józefa Becka. We wrześniu 1939 roku był członkiem Komitetu Obywatelskiego powołanego przez Stefana Starzyńskiego i gen. Juliusza Rómmla. Zatrzymany krótko na Pawiaku w 1942 roku ciężko zachorował i zmarł w 1943 roku.

Inną osobowością był książę **Janusz Radziwiłł** (1880–1967). W 1905 roku ożenił się on z księżniczką Anną Lubomirską z Równego. Działal społecznie na Wołyniu i w Kijowie. W 1918 roku wraz z rodziną zjawił się w Warszawie, gdzie objął funkcję dyrektora Departamentu Stanu w gabinecie Jana Steczkowskiego. On to doprowadził do układu o demobilizacji korpusu gen. Dowbora-Muśnickiego.

Od 1920 roku książę był częstym gościem w Belwederze, utrzymując serdeczne stosunki z Walerym Sławkiem. W kamienicy książąt Mazowieckich prowadził dyskusyjny klub społeczno-polityczny. „Tutaj w kwietniu 1925 roku wygłosił Józef Piłsudski swoje pamiętne przemówienie o demokracji, zapowiadając przewrót majowy”. W 1928 roku wszedł do Sejmu i objął prezesurę komisji spraw zagranicznych. Do 1935 roku aktywnie działał w BBWR. Przeżył w Ołyce na Wołyniu najazd Armii Czerwonej i trzymiesięczny pobyt na Łubiance. Powrócił do Warszawy i Nieborowa w grudniu 1939 roku. Uczestniczył w konspiracyjnych spotkaniach przywódców

politycznego podziemia w gmachu Izby Handlowo-Przemysłowej w Warszawie przy ul. Wiejskiej. Na ich prośbę interweniował w Berlinie przedstawiając w memoriale brutalność polityki niemieckiej wobec Polaków.

W 1944 r. opiekował się on w Nieborowie liczną rzeszą uczestników Powstania Warszawskiego.

W styczniu 1945 roku w Walewicach został po raz drugi aresztowany przez bolszewików i deportowany do Moskwy wraz z członkami rodziny. W 1948 roku, po śmierci żony na zesłaniu, wrócił do Warszawy skupiając w swym skromnym mieszkaniu przy ul. Bałuckiego swych dawnych przyjaciół.

Księżę **Eustachy Sapięha** (1882–1963) wychowywał się w Anglii. Działalność polityczną rozpoczął w Warszawie w 1917 roku w Radzie Departamentu Spraw Politycznych Tymczasowej Rady Stanu. Doskonale zdał egzamin wojskowy w ochotniczej formacji kawaleryjskiej mjr. Dąbrowskiego. Po nim objął poselstwo RP w Londynie, a w czerwcu 1920 roku kierownictwo Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Funkcję tę pełnił do czerwca 1920 roku. Należał on do Stronnictwa Konserwatywnego i był prezesem jego wileńskiego oddziału. W 1939 roku został uwięziony na Łubiance. Po zwolnieniu przedostał się do Kenii i belgijskiego Konga. Prowadził tutaj plantację i namiętnie polował. W 1953 roku przyjechał do Londynu i brał aktywny udział w życiu politycznym emigracji.

Ostatnim z wielkiej czwórki warszawskich księząt był **Seweryn Czetwertyński** (1873–1942). Jako prezes Centralnego Towarzystwa Rolniczego stał się głową ziemiaństwa Polskiego. Do końca życia należał do „radiostacji wpływów” Romana Dmowskiego. W latach 1914–1918 pracował w Radzie Głównej Opiekuńczej. W Polsce niepodległej przez cały czas namiętnie zwalczał politykę Józefa Piłsudskiego. W latach trzydziestych odcinał się od radykalnej młodzieży związanej z ONR-em.

W 1942 roku aresztowali go Niemcy. Zmarł wkrótce w lubelskim szpitalu więziennym.

Wśród licznej plejady historyków warszawskich Kamieniecki szczególnie estymą obdarzał **Tadeusza Korzona** (1839–1918). Temu Kresowcowi, który z trudem adoptował się do warszawskich warunków, spokój zapewniła Biblioteka Zamoyskich i redakcje czasopism: „Kłosa” i „Tygodnik Ilustrowany”, „Biblioteka Warszawska” i „Ateneum”. Dziełem jego życia były *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta* (1882–1886) oraz biografia Tadeusza Kościuszki. Do żadnego ze stronnictw politycznych nie należał. W sądach o przeszłości i współczesnych kierował się kryteriami moralnymi. Uczuciowo najbliższy był Narodowej Demokracji.

Kamieniecki dobrze znał prezesa TMH **Aleksandra Kraushara** (1842–1931), który lubił spacerować po Warszawie w mundurze weterana 1863 roku. Był on wychowany w patriotycznej rodzinie żydowskiej, pamiętającej wspólne demonstracje lat sześćdziesiątych XIX stulecia. Redagował „Jutrzenkę”, organ podziemnego Rządu Narodowego. Po ukończeniu Szkoły Głównej Warszawskiej był adwokatem i mecenasem przy Trybunale Apelacyjnym. Pasją Kraushara – właściciela kancelarii adwokackiej – była popularyzacja historii. Świetnie do tego celu wykorzystywał Towarzystwo Miłośników Historii.

Wielką indywidualnością warszawskiego środowiska historycznego był **Władysław Smoleński** (1851–1926), autor znakomitego dzieła wydanego w 1891 roku: *Przewrót umysłowy w Polsce XVIII wieku*. Później, w 1896 roku, wydał *Ostatni rok Sejmu Wielkiego*. Diagnozę klęski obozu reform sformułował w *Konfederacji Targowickiej* – były to magnacka prywata, obskurantyzm mas szlacheckich, przekupstwo i zdrada.

Ogólny pogląd na dzieje narodowe przypomniał w syntezie *Dzieje narodu polskiego* opublikowanej w Krakowie w 1904 roku pod nazwiskiem Władysława Grabińskiego.

W 1919 roku powołany został Smoleński na katedrę historii polskiej w Uniwersytecie Warszawskim. Chętnie uciekał na odpoczynek do Milanówka. Umarł w 1926 roku.

Nie mniejszą indywidualnością był **Jan Karol Kochanowski** (1869–1949). Od 1904 roku pracował w redakcji „Przeglądu Historycznego”, organu TMH. Pracował nad *Kodeksem dyplomatycznym Mazowsza*. Był członkiem Komitetu Założycielskiego Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, Kasy im. Mianowskiego. W odrodzonym Uniwersytecie Warszawskim objął katedrę historii polskiej, a następnie obowiązki rektora. Zmarł w 1949 roku.

Franciszek Pułaski (1875–1956) zaczął pracę naukową od *Opisu 805 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasińskich*. Wykazał wielki talent organizacyjny jako sekretarz Towarzystwa Naukowego Warszawskiego.

W czasie pierwszej wojny światowej aktywnie uczestniczył w życiu społecznym Polonii Kijowskiej. W 1918 roku został marszałkiem Rady Stanu. W latach 1920–1922 był posłem RP w Charkowie. Później powrócił do działalności w Warszawskim Towarzystwie Naukowym. Następnie jako delegat krakowskiej Akademii Umiejętności przeniósł się do Paryża i w 1926 roku objął kierownictwo Biblioteki Polskiej, która stała się najważniejszym ośrodkiem informacji o Polsce za granicą. Biblioteka ta mimo okupacyjnych strat wznowiła działalność 29 listopada 1944 roku m.in. dzięki pomocy Polonii Amerykańskiej. Zmarł w 1956 roku.

Specjalne miejsce w warszawskim środowisku historycznym zajmował **Stanisław Kętrzyński** (1876–1950). Studia uniwersyteckie prowadził we Lwowie, Krakowie, Monachium oraz Chartres. Od roku 1906 kierował Biblioteką Ordynacji Krasieńskich. W 1913 roku habilitował się na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Wojnę spędził wraz z rodziną pod Charkowem. W lutym 1918 roku wrócił do Warszawy. W 1920 roku został mianowany profesorem nauk pomocniczych na UW, a później pracował w MSZ, zyskując przyjaźń Gabriela Narutowicza. W 1924 roku mianowany został posłem RP w Moskwie, a dwa lata później w Hadze. W 1934 roku wydał *Zarys nauki o dokumencie polskim*. W czasie wojny prowadził tajne wykłady w Bibliotece Krasieńskich. Przeżył Oświęcim, a żona Pawiak i Ravensbrück. Zmarł po ciężkiej, trwającej kilka lat chorobie 28 maja 1950 roku.

W życiu politycznym Warszawy ważną pozycję zajmował **Jan Kucharzewski** (1876–1952).

W wyborach do Dumy w 1912 roku był kontrkandydatem Romana Dmowskiego. Zwyciężył wówczas Jagiełło z PPS-lewicy, poparty przez wyborców żydowskich. W 1909 roku wydał biografię Maurycego Mochnackiego, a w 1914 roku *Rządy paskiewiczowskie w Polsce. Dzieje oświaty*. W czasie wojny działał w Komitecie Pomocy dla Polski w Vevey. We wrześniu 1917 roku przejął funkcje prezesa Rady Ministrów przy Radzie Regencyjnej. Po traktacie brzeskim podał się do dymisji. Powrócił na tę funkcję w październiku 1918 roku. Przez wiele lat pracował nad dziełem życia *Od białego caratu do czerwonego*, a w 1939 roku udało mu się wyjechać do Stanów Zjednoczonych. Tutaj organizował osiemdziesięciolecie I.J. Paderewskiego.

Skromniejszą pozycję wśród inteligencji warszawskiej zajmował **Wojciech Rostworowski** (1877–1952). W 1916 roku przejął Departament Spraw Politycznych Tymczasowej Rady Stanu. Działał później w Stronnictwie Konserwatywnym, a od 1928 roku w Senacie. Popierał stanowczo projekt wzmocnienia władzy wykonawczej.

Ignacy Tadeusz Baranowski (1879–1917) był dyrektorem Biblioteki Krasieńskich po Stanisławie Kętrzyńskim. W TMH był organizatorem serii Biblioteka im. Tadeusza Korzона. W 1918 roku ukazała się jego najlepsza praca *Przemysł polski w XVI w.*

Największą indywidualnością wśród historyków Warszawy międzywojennej był **Marceli Handelsman** (1882–1945). Po okresie młodszej fascynacji PPS w 1915 roku organizował z zapałem studia historyczne na Uniwersytecie Warszawskim, obejmując katedrę historii powszechnej. W 1930 roku objął redakcję „Przeglądu Historycznego”. W latach trzydziestych szczególnie interesował się

księciem Adamem Czartoryskim. W czasie okupacji prowadził tajne wykłady i współpracował z Delegaturą Rządu. Po ukończeniu Wydziału Prawa na Uniwersytecie Warszawskim współczesny mu historyk **Józef Szumiński** (1882–1941) studiował we Lwowie dzieje parlamentaryzmu polskiego w XVI w. Od 1920 roku kierował dyrekcją Archiwum Głównego Akt Dawnych. Zmarł w Oświęcimiu 13 listopada 1941 roku.

Renesansową postacią Warszawy pierwszej połowy naszego stulecia był **Józef Targowski** (1883–1952) – rolnik, polityk, dyplomata, aktywny działacz BBWR.

W historii dyplomacji II RP istotną pozycję zajął **Wacław Grzybowski** (1881–1959), przyjaciel autora, który do końca nie wierzył w możliwość politycznego sojuszu Hitler-Stalin.

Dyplomata o dużej rutynie był **Roman Knoll** (1888–1946), który reprezentował Polskę w Moskwie, Ankarze, Rzymie i Berlinie. Był on piłsudczykiem bardzo krytycznie nastawionym wobec polityki Becka. W czasie okupacji pracował w Delegaturze Rządu. Sprzeciwiając się powstaniu w Warszawie proponował Knoll koncentrację AK w rejonie Gór Świętokrzyskich nadających się do walki partyzanckiej – ale propozycji swojej nie zdołał przeprowadzić.

Ostatni z biogramów w recenzowanym zbiorze to biogram **Mariana Zyndrama-Kościałkowskiego** (1892–1943). Działał on w Związku Walki Czynnej, POW, był podporucznikiem I Brygady Legionów. „Rycerski – podkreśla Kamieniecki – odważny, umiał z wdziękiem łączyć cechy lewicowego radykała z tradycjami, obyczajami kresowego szlachcica. Ministerialne mieszkanie na Żoliborzu ze starym wyżłem myśliwskim na kanapie, strzelcem lokajczykiem Wackiem przypominało do złudzenia dawny dwór litewski”.

Pasjonujące biogramy Kamienieckiego niestety abstrahują od postaci związanych z historią gospodarczą kraju. Zakradł się do nich błąd faktograficzny – Kościałkowski na krótko przed prezydenturą Stefana Starzyńskiego przejął funkcję prezydenta Warszawy w 1934 roku, a nie w 1933 roku.

Szkoda, że wydawca zapomniał o indeksie osobowym.

Marian Marek Drozdowski